

ЗАГОТІВЛЯ МОЛОЧНОЇ СИРОВИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ АПК

У статті розкрито основні тенденції функціонування системи заготівлі молочної сировини в сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення. Проаналізовано динаміку обсягів реалізації молока за напрямками реалізації, проведено оцінку динаміки обсягів молока, що надходить на переробні підприємства. Проаналізовано динаміку надходження молока на переробні підприємства за категоріями продавців. Досліджено специфіку діяльності заготівельних пунктів з прийому молока та виявлено недосконалість їх матеріально-технічної бази, що значною мірою впливає на погіршення якісних параметрів молока, яке надходить на українські молокопереробні підприємства. Відзначено специфічні особливості організації закупівлі молока у сільськогосподарських товаровиробників та запропоновано шляхи удосконалення цього процесу в напрямку покращення якості молочної сировини.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, господарства населення, молоко, сировина, якість, заготівельний пункт.

Постановка проблеми. Економічна ефективність виробництва молока характеризується тісним зв'язком з ефективністю переробки цього продукту. Значною мірою від організаційно-економічних відносин між цими двома сферами залежить ефективність молочної галузі. Низька рентабельність знижує можливості сільськогосподарських підприємств у розширеному веденні молочного скотарства. Більшість товаровиробників неспроможні удосконалити технологічні процеси та виробництво через брак фінансово-матеріальних ресурсів. Зменшення обсягів виробництва негативно впливає на діяльність переробних підприємств, знижуючи рівень завантаження їх потужностей. Внаслідок цього зростає вартість виробництва готової продукції. Крім того, якість виробленої сировини дуже низька, що ускладнює виробництво конкурентоспроможної продукції. Така ситуація вимагає невідкладного вирішення за допомогою інноваційних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення ефективності виробництва, переробки, розвитку ринку молока, якості виробленої сировини та продукції, відносин товаровиробників із переробними підприємствами висвітлені у наукових працях Ільчука М.М., Зуб-ця М.В., Камілової С.Р., Коденської М.Ю., Саблука П.Т., Пархомця М.К. та інших вчених.

Разом з тим, у молочній галузі залишаються ряд актуальних проблем, які потребують розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх вирішення.

Мета дослідження – розгляд і вивчення сучасних тенденцій у системі заготівлі молочної сировини та розробка перспектив її розвитку.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувались такі методи: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення, критичний аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних вчених, формування висновків і пропозицій); монографічний (вивчення та обґрунтування удосконалення системи управління процесом закупівлі молокопродукції на основі моделювання поведінки споживача продовольчих товарів); графічний (наочне зображення схем взаємозв'язків, динаміки показників).

Результати дослідження та їх обговорення. Організаційно-економічні труднощі у галузі тваринництва, що відмічаються протягом останніх років, призвели до того, що сільськогосподарські товаровиробники втрачають інтерес до своєї діяльності. Важливою причиною при цьому, як стверджують фахівці Національної асоціації молочників України «Укрмолпром», є «сировинна база, тобто ситуація, яка складається на ринку молочної сировини» [3]. Низька продуктивність тварин, застарілі технології, зношені основні засоби, дефіцит обігових коштів для модернізації та інші труднощі організаційного й економічного характеру призводять до зменшення зацікавленості з боку сільськогосподарських підприємств до виробництва молока та м'яса.

Занепад галузі призводить до того, що все менше продукції надходить на переробку. Так, у 2011 р. сільськогосподарські підприємства реалізували 2061,3 тис. т молока, що на 622,4 тис. т, або 23,2 % менше, ніж у 2000 р. Найбільше обсяги реалізації молока зменшились в Одеській, Закарпатській та Запорізькій областях, де темпи скорочення поставок на ринок склали близько 70 %. В Полтавській, Чернігівській та Черкаській областях спостерігається інша ситуація, відмінна від загальнодержавної. Протягом 2000-2011 рр. досліджуваний показник тут зріс на 38,9, 26,0 і 15,8 % відповідно. В цих регіонах ситуація у молочному скотарстві краща, ніж в цілому по Україні.

За напрямми реалізації відбуваються також серйозні зміни. Так, у 2000 р. сільськогосподарські підприємства реалізували переробним підприємствам 1779,3 тис. т, пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток) – 5,0 тис. т, населенню в рахунок оплати праці – 202,1 тис. т, на ринку 569,1 тис. т і за іншими напрямми – 128,1 тис. т. (табл.1). У 2011 р. відбулися певні зміни. Значно зросли обсяги переробним підприємствам – на 170,2 тис. т., або на 9,6%. Проте обсяги реалізації пайовикам, на ринку і населенню в рахунок оплати праці зменшилися на 90%, 97,6 і 93,5% відповідно.

Таблиця 1. – Реалізація молока за напрямми реалізації, тис. т.*

Напрямок реалізації	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.
Переробним підприємствам	1779,3	1802,5	1857,6	1949,5
Видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)	5,0	2,4	0,7	0,5
Населенню в рахунок оплати праці	202,1	32,3	6,9	4,9
На ринку	569,1	81,4	37,8	37,0
За іншими напрямми	128,2	202,7	101,1	69,4

* За даними Державної служби статистики України [5].

Внаслідок цього кардинально змінилась структура реалізації молока. Так, за рахунок збільшення обсягів реалізації переробним підприємствам частка цього каналу зросла з 66,3% у 2000 р. до 94,6% у 2011 р. Частки інших каналів значно зменшилися і у сукупності у 2011 р. склали 5,4%, а у 2000 р. – 33,4%, тобто майже в 6 разів більше.

За даними Українського клубу аграрного бізнесу у 2011 р. в Україні прийманням та переробкою займалися 272 молокопереробних підприємства, що на 13 од. менше проти 2010 року. Їх кількість зменшилася у Харківській, Вінницькій, Херсонській, Чернігівській та Львівській областях відповідно на 5, 3, 2, 2 та 2 од., а у Дніпропетровській, Закарпатській, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Сумській і Тернопільській – на одне підприємство. А у Київській, Чернівецькій та Хмельницькій областях та Автономній Республіці Крим збільшилася відповідно на 4, 3, 2 та 1 од., тобто, в цих областях відмічається порівняно підвищений інтерес до переробки молока через сприятливі організаційно-економічні умови його розвитку.

У цілому у 2011 р. на переробні підприємства України надійшло 4615,1 тис. т молока від усіх структур, що займалися такою діяльністю. З них від сільськогосподарських підприємств – 4615,1 тис. т, господарств населення – 2155,3 тис. т та інших господарських структур – 361,6 тис. т, що у загальній структурі складало 44,0%, 46,7 і 7,8% відповідно. Як відмічалось раніше, обсяги молока від господарств суспільного сектору зростають, а від приватного – зменшуються (рис.1). Так, протягом 2005-2011 рр. досліджуваний показник зменшився на 1659 тис. т, або 43,5% і хоча й перевищував у 2011 р., але лише на 125,2 тис. т, або 6,2%, тобто обсяги реалізації молока на переробні підприємства від сільськогосподарських підприємств та господарств населення майже вирівнялися.

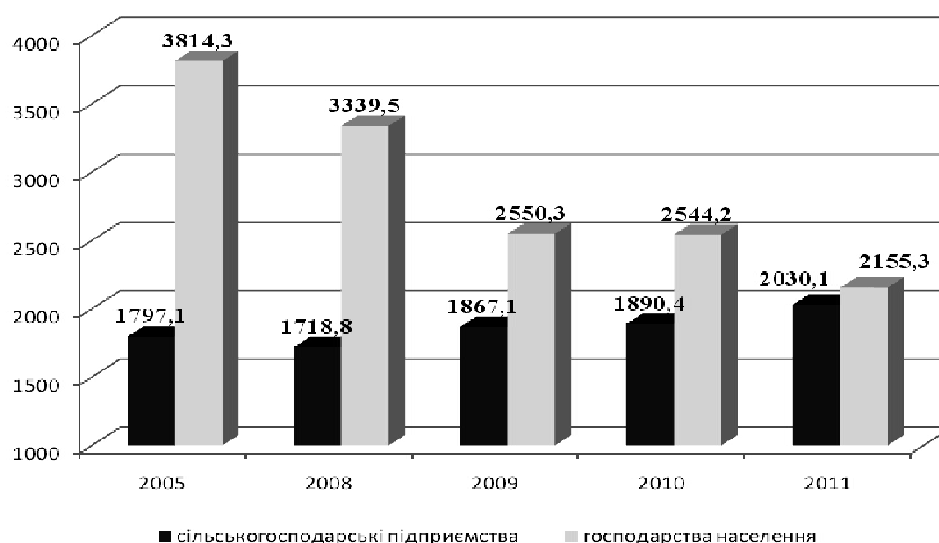

Рисунок 1. Динаміка обсягів молока, що надходить на переробні підприємства, тис. т

* За даними Державної служби статистики України [5].

Вчені-аграрії вказують на те, що значна частка (близько 80 %) молока виробляється у господарствах населення. Але їх вплив на ситуацію на ринку незначний. Такі виробники не спроможні сформувати товарні партії молочної сировини, її якість низька, тому переробні

підприємства закупають таке молоко за цінами нижчими, ніж у крупнотоварних підприємств. Внаслідок цього приватні товаровиробники втрачають інтерес до реалізації отриманої сировини. В першу чергу, вони отримують молоко для власного споживання, а надлишок реалізують на ринку, оскільки тут ціни вищі, ніж у переробних підприємствах.

Для організації закупівлі молока, надоеного в приватному секторі, переробні підприємства в багатьох випадках використовують власний спеціалізований автотранспорт. Але зважаючи на постійне зростання вартості паливно-мастильних матеріалів, така діяльність все більш занепадає. Підприємства вимушені знижувати закупівельні ціни на молочну сировину або взагалі відмовляються від неї. Альтернативою для переробників в таких випадках постає закупівля молока в заготівельних пунктах або обслуговуючих кооперативах, які займаються збором сировини від населення. У результаті цього транспортно-заготівельні витрати молокозаводів зменшуються, що позитивно впливає на їх економічну ефективність господарювання. При цьому особлива роль відводиться заготівельно-збутовим кооперативам, які «здійснюють заготівлю, зберігання, передпродажну обробку, продаж продукції, надають маркетингові послуги тощо» [6]

У 2011 р. в Україні функціонувало 11161 закупівельних пунктів, які займалися закупівлею молока у господарствах населення. В цілому ними було закуплено 2093,9 тис. т молока, що складало в середньому на один такий пункт 187,61 т за рік. У регіональному розрізі кількість закупівельних пунктів значно різниться. Так, якщо у Закарпатській та Кіровоградській областях їх всього 1 і 2 відповідно, то у Чернігівській та Хмельницькій – 1621 і 1542 відповідно. На один закупівельний пункт припадає від 49 корів у Чернігівській області до 100,7 тис. корів у Закарпатській. Внаслідок цього обсяг закупівлі молочної сировини коливається від 46,15 т у Волинській області до 12650,0 т у Кіровоградській.

Тобто, у цілому можна відзначити, що в Україні функціонує розгалужена сітка заготівельних пунктів, які займаються збиранням молока, виробленого в господарствах населення, формуються товарні партії і пропонуються переробним заводам. Але однією з найбільших проблем такої системи є якість молочної сировини. Окрім того, що лише частина їх має можливість перевірити показники молочної сировини, що надходить від товаровиробників, вони в більшості випадків не спроможні забезпечити охолодження отриманої сировини до рівня, необхідного від зберігання до реалізації на переробку.

Камілова С.Р. наголошує, що матеріальна база пунктів для приймання молока від населення є недосконалою [2].

Так, у 2011 р. лише 38 %, або 389,7 тис. т молока, заготовленого закупівельними пунктами, було охолоджено до 10 °С. А в деяких областях отримана сировина взагалі не охолоджувалася.

Фахівці НААН України стверджують, що з такого молока дуже складно виготовити технологічну високоякісну продукцію, яка буде конкурентоспроможною на ринку. За їх даними, більш як 60% сироробних підприємств не забезпечені необхідною сировиною, що знижує якість сирів та обсяги їх виробництва [4].

Висновки. Основним завданням функціонування системи заготівлі молока в сучасних умовах є забезпечення його своєчасних, систематичних поставок на переробні підприємства із максимальним збереженням якісних показників. Сільськогосподарські підприємства в більшості випадків реалізують молоко за прямими договорами з використанням спеціального автотранспорту заготівельників або власними силами. Водночас близько 80% молока виробляється у приватному секторі і з його заготівлею постають певні труднощі. По-перше, рівень товарності в господарствах населення низький. По-друге, вартість його збирання вища, ніж у великих товаровиробників. По-третє, якість такої сировини, що надходить на переробку, втрачається і вона значно ускладнює процес виробництва готової продукції. На нашу думку, розкривається безперспективність розвитку виробництва молока в приватному секторі і зростає значення великих сільськогосподарських підприємств. Вчені-аграрії наголошують, що пріоритетність великих господарств визначається трьома вагомими факторами: спеціалізацією, концентрацією виробництва й інтеграцією з партнерами на ринку [1].

Але зважаючи на сучасні реалії, переробники не можуть відмовитися від молока, виробленого у господарствах населення, оскільки це значно зменшить обсяги поставок на переробку і відповідно виробництво готової молочної продукції. Все це у сукупності негативно вплине на ринкову ситуацію і створить базу для зростання цін, що вкрай актуально в умовах обмеженої купівельної спроможності.

Тому, на нашу думку, для удосконалення заготівлі молочної сировини необхідно приділяти значну увагу розвитку та модернізації заготівельних пунктів, а також розвитку обслуговуючих

кооперативів. З одного боку, це буде мати певні наслідки для стабільного функціонування ринку молока, а з іншого – забезпечить передумови для розвитку сільської інфраструктури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ільчук М.М. Функціонування молокопродуктового і м'ясопродуктового підкомплексів в умовах розвитку інтеграції. / М.М. Ільчук, М.М. Рудий – К.: Нічлава, 2006. – 384 с.
2. Камілова С.Р. Формування ринку молочної продукції /Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК у чотирьох частинах / Частина 4. Ціноутворення, інфраструктура аграрного ринку та виробничий потенціал в АПК. За ред. Саблука П.Т. – К.: ІАЕ, 2001. – С. 15.
3. Молочна та молокопереробна промисловість: Україна, 2007. – К.: Логос, 2008. – 232 с.
4. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України / Редкол.: М.В. Зубець та ін. – К.: Логос, 2004. – 776 с.
5. Сільське господарство України: Статистичний збірник 2011 р. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 388 с.
6. Соціально-економічний розвиток сільських територій: Навчальний посібник / За ред. В.К. Терещенка. – Київ-Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2011. – 151 с.

Заготовка молочного сир'я в сучасних умовах розвитку АПК

В.І. Радько

В статті раскрыты основные тенденции функционирования системы заготовки молочного сир'я в сельскохозяйственных предприятиях и хозяйствах населения. Проанализирована динамика объемов реализации молока по направлениям реализации, проведена оценка динамики объемов молока, поступающего на перерабатывающие предприятия. Проанализирована динамика поступления молока на перерабатывающие предприятия по категориям продавцов. Исследована специфика деятельности заготовительных пунктов по приему молока и выявлены несовершенства их материально-технической базы, что в значительной степени влияет на ухудшение качественных параметров молока, поступающего на украинские молокоперерабатывающие предприятия. Отмечены специфические особенности организации закупки молока у сельскохозяйственных товаропроизводителей и предложены пути совершенствования этого процесса в направлении улучшения качества молочного сир'я.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, хозяйства населения, молоко, сир'е, качество, заготовительный пункт.

Harvesting of raw milk in the modern conditions of development of agriculture

V. Radko

The article describes the main trends of the system procurement of raw milk in farms and households. The dynamics of the volume of milk in the areas of implementation, an assessment of the dynamics of milk supplied to processing plants. The dynamics of flow of milk processing plants by category sellers. The specific activities of procurement centers for the reception of milk and found them inadequate logistics, which greatly affects the deterioration of milk quality parameters, which enters the Ukrainian milk processing enterprises. Noted specifics of purchase milk from agricultural producers and the ways of improvement of the process towards improving the quality of raw milk.

Key words: agricultural enterprises, private households, milk, raw, quality, procuring point.